

לב אברהם

הלכות רפואה לחולה ולשמשיו. ד"ר אברהם — סופר אברהם,
הוצאת פלדהיים, ירושלים תשל"ו, קצ"ב עמ'

— — —

ספרות ההלכה — הפסקים והתשובות — מלאה וגדושה בפרטי דינים
הנוגעים לרפואה, אך רוב הדברים מפוזרים ונידונים במקומות בלתי-ספציפיים
לרפואה. עקב כך, מי שאינו לן באהלה של תורה בקביעות, קשה לו לעמוד
על דעת ההלכה בנושאים אלו.

על כן מורגש הצורך החיוני והדחוף לאיסוף וסידור החומר הרפואי-הלכתי
העצום בצורה של נושאים ותת-נושאים, בשפה ברורה ומוכנת, אשר יהווה
שולחן ערוך לחולה ולרופא.

והנה לפנינו צעד נכבד וחשוב בכיוון להגשמת מטרה זו — הלכות רפואה
לחולה ולשמשיו, מסודר בל"ב פרקים, בצורה של סעיפים ובסגנון בהיר ומובן,
ללא השקלא וטריא ההלכתית. אך יחד עם זאת השכיל המחבר דגן לציין
בשולי העמוד את עיקרי המקורות שעליהם הסתמך, למען יוכל המעיין לעמוד
על יסודי ההלכה ולבררה היטב.

הספר מעוטר בהסכמותיהם החשובות של גדולי רבני דורנו, שידם רב להם
בכל מקצועות התורה, אך הקדישו במיוחד מאמץ רב לבירור בעיות רפואיות-
הלכתיות.

רבנים נכבדים אלו לא הסתפקו בהסכמות מקובלות של שבח המחבר ושבח
הספר, אלא הוסיפו הערות והארות הקובעות ברכה לעצמן והמעשירות את
ספרות ההלכה בחידושי דינים בנושאי הרפואה וההלכה.

למען ייקל על הקורא למצוא חפצו בדפי הספר, הוסיף המחבר לוח עניינים
מפורט, לפי סדר א-ב. עלי להעיר כאן, שהמחבר מפריז בשימוש במלים
לועזיות ללא צורך, גם במונחים שיש להם תרגום עברי נאה ומקובל. [לדוגמא:
אינפוזיה (עירווי), סיליאק (כרסת), אסתמא (קצרת), מסג' (עיסוי), פרוסטט
(ערמונית), קונטקט לנזס (עדשות מגע), ועוד].

המחבר מוסר מודעה בראש ספרו, כי מטרת הספר היא רק להביא את
הבעיות הרפואיות-הלכתיות ולהדריך את החולה, אך אין המטרה לפסוק הלכות
ולקבוע פתרונות הלכה למעשה. ברם, למרות זאת ברכה רבה לספר שלפנינו,
אשר כאמור דן בבעיות רבות בתחומי הרפואה וההלכה, ומביא פתרונותיהם
של פוסקים ראשונים ואחרונים, אשר המחבר השכיל לאסוף מתוך כמאה ספרי
שאלות ותשובות, פסקים וירחונים (מלבד השולחן ערוך ונושאי כליו).

יתר על כן, המחבר מביא גם חידושי הלכה מפי פוסקים בני זמננו, מפיהם

ולא מפי כתבם, שבחלקם טרם פורסמו במקומות אחרים (לדוגמא: פרק ב', כע' י"ד, י"ו; פרק ד', סע' א'; פרק ו', סע' כ"ו, נ"א, נ"ב, נ"ה, נ"ח, ס"ה, ס"ח, ע"ג, פ"ג, פ"ד, פ"ה, פ"ח, ק"ח; פרק י"ג, סע' א'; פרק ט"ז, סע' י'; פרק כ"א, סע' ג'; פרק כ"ו, סע' ג'; פרק כ"ח, סע' א'; פרק ל"א, סע' ז', ח').

והנה למרות חשיבותו הרבה של הספר אין הוא אלא צעד אחד בריכוז וסידור החומר הרפואי-הלכתי. החיבור שלפנינו מוקדש ברובו הגדול לבעיות בתחומי אורח-חיים (שבת, מועדים, תפלה, ותפילין). ואף כי גם בפרקים אלו מצויים חידושים, וללא ספק אלו הם הפרקים השונים והנחוצים לכל נפש, הרי מרבית הדברים כבר נכתבו ונסדרו בצורה ובשיטה דומה בספרים אחרים (ובעיקר בספר „שמירת שבת כהלכתה“, אשר המחבר מרבה לצטט ממנו).

אנכי ציפיתי למצוא בספר שלפנינו קיבוץ וסידור החומר ההלכתי הנוגע לבעיות רפואיות מודרניות ואקטואליות שטרם זכה לעריכה מסודרת. אך דא עקא, דוקא נושאים אלו לא זכו להיכלל בספר, או שהמחבר הקדיש להם סעיפים בודדים וכלליים ביותר, שתרומתם להתמודדות עם בעיות אלו מועטה יחסית. בנושאים החשובים הנוגעים לדיני המשפחה — מניעת הריון, הפלה מלאכותית, הזרעה מלאכותית ובדיקות פוריות הגבר — נגע המחבר בקצה המזלג בלבד, תוך גימוק (בעמ' קמ"ט), שענינים אלו „שייכים לשטחי ההלכה הקשים ביותר. לכן מובאים בפרקים אלה רק הדינים הכלליים עם מקורותיהם בצירוף מראי מקומות ופרטים המסתעפים מהם“. בכל זאת, לדעתי, היה ראוי להרחיב את היריעה דוקא בבעיות קשות אלו, אשר דוקא בהם חסר עד היום ריכוז מסודר ובהיר של הפרטים ההלכתיים המרובים הקשורים בהם. אנו זקוקים להבהרה הלכתית בכל שטחי החיים, וכמו שהצליח המחבר להתמודד עם הבעיות הרפואיות הנוגעות לשבת וליום-הכיפורים, אשר מבחינה הלכתית בודאי אינם קלים ופשוטים, גיתן לסדר ולערוך את פרטי ההלכות גם בדיני המשפחה.

אולם מפליא עוד יותר שהמחבר התעלם לחלוטין מסידרה גדולה של בעיות אקטואליות ברפואה ולא הקדיש להם אפילו פרקים קצרים. והרי רשימה חלקית של בעיות כאלו, שמורגש חסרונן בספר שלפנינו: קביעת רגע המות; השתלת איברים; התייחסות למכונת הנשמה; נתוחי מתים; נתוחי סירוס בגבר ובאשה; נסיונות רפואיים בבני-אדם ובבעלי-חיים; סודיות רפואית; אחריות הרופא בנוזיקין; שכרו של הרופא; רופא-כהן וכיוצ"ב.

לאור הצלחתו של המחבר בריכוז וסידור החומר הרפואי-הלכתי בנושאים בהם עסק בספרו הנוכחי מתבקשת המסקנה להוציא לאור חלק שני, שיכלול את הנושאים שמניתי לעיל, על מנת שהרופא והחולה בני-זמננו, החפצים להתנהג על פי התורה וההלכה בכל תחומי עיסוקם הרפואי, יוכלו למצוא את מבוקשם בקלות, ולהגיע להחלטות המוסריות והגורליות הנכונות על פי ההלכה.

הערה: בינתיים יצא לאור הספר „לב אברהם“, חלק שני, ובו השלמת חלק מהנושאים שצינתי בביקורתתי.

מדריך הלכתי לאחיות בבתי חולים, מאת הרב יהושע י. נויבירט,
בהוצאת בית מדרש הלכה "מוריה", ירושלים, תשל"ו ע"ב עמ'.

המאה הנוכחית מצטיינת בהתקדמות טכנולוגית ומדעית אדירה, אשר הגיעה להישגים מרשימים ומהירים בתחומים אלו בתוך כמה עשרות שנים, מה שלא השיגה האנושות במשך מאות השנים עברו. התקדמות זו מציבה אתגרים קשים וסבוכים מבחינה הומנית, מוסרית והלכתית ונדרשת ידיעה מקיפה ומעמיקה בשטחים מגוונים כדי לפתור את הבעיות הללו ולדעת כיצד לנהוג ולחיות בעולמנו המשוכלל מבלי לפגוע בעקרונות מוסר ודין.

במיוחד חמורה בעיתם של שומרי תורה ומצוות בעולם המדע, אשר חסרים את הידע ההלכתי לפתרון בעיותיהם המקצועיות. על כן ברוכה כל יוזמה המביאה את דבר ההלכה בנושאים מודרניים ואקטואליים בשיטה ובסגנון השווים לכל נפש, ואשר גם מי שאיננו מחובשי בית המדרש יוכל להפיק את מלוא התועלת וההנהגה הלכה למעשה.

והנה כבר איתמחי גברא ואיתמחו בספריו ומאמריו של המחבר דנן, אשר השכיל בטוב טעם ודעת לסכם את הלכות שבת בכלל (בעיקר בספרו "שמירת שבת כהלכתה"), והלכות רפואה בשבת בפרט (פרקים י"ט-כו בספרו הנ"ל ובמאמרים שונים, בעיקר בסדור "מנחת ירושלים", בהוצאת אוצר הפוסקים), על בעיותיו המדעיות והטכנולוגיות המודרניות.

והנה לפנינו ספר נוסף בסדרה זו המיועד לאחיות בבתי-חולים כדי להדריך בעקרונות ההלכה המתייחסות לעבודתן הרפואית בשבת ובמועדים.

הספר מחולק לפרקים, סעיפים וסעיפיי-משנה, דבר המקל על התמצאות מהירה והבנה טובה של הנושאים הנידונים. הסגנון קל וקריא, ההגדרות ברורות וניכרת התמצאות מעשית בבעיות האקטואליות והדגמות מעשיות וספציפיות מחיי היום-יום. כמו-כן מצורף מפתח מפורט על-פי נושאים המאפשר מציאת כל דין בדרך קלה ומהירה. אנב אעיר כאן, שפרק ו' הדין בדיני חדר מיון ויום-טוב פורסם ע"י המחבר באסיא, ח, תשל"ג, עמ' 13-5.

נאמנים עלינו, ללא פקוק, דברי הסכמתו של הרב שלמה זלמן אויערבך הכותב: "עברתי על כל הדינים האמורים ב"מדריך הלכתי לאחיות בבתי חולים" — ולדעתי נכתבו הדברים כהלכה בטוב טעם ודעת". ואף כי ציין המחבר בהקדמתו, שלא נכללו במדריך הזה מקורות והערות כדי להקל על האחיות, בכל זאת לדעתי, היה רצוי להוסיף נספחים עם ציטוטים והערות קצרות בעיקר בהלכות השנויות במחלוקת.

מי יתן וירבו ה"מדריכים", ה"אוצרות" וחבורים כיוצא באלו, אשר יסכמו את ההלכה בדומה לשיטה ולסגנון של המדריך שלפנינו, ואשר ינחו את היהודי בכל מעגלי החיים המודרניים על פי התורה וההלכה.

א. ש.

י ק ר א ד ח י י

הלכות ביקור חולים מאת חיים ברנשטיין, בני ברק, תשל"ד, ע' עמודים

ספר זה מוקדש כולו למצות בקור חולים. הספר מחולק ל-10 פרקים ושני נספחים וכתוב בצורת סעיפים קצרים, בלשון ברורה ופסקנית. המחבר הוסיף מקורות, הערות ודיונים ענייניים בתחתית כל עמוד, ועל ידי זה השיג טקסט קריא, שוטף וברור לקורא השטחי, וגם נותן אפשרות להעמקה ולבירור למעוניין בכך.

מספר הלכות נוגעות במיוחד לתקופתנו המודרנית, כגון השאלה אם יוצאים ידי חובת המצוה בטלפון (המחבר מצטט את שו"ת מנחת יצחק, אך ראה גם שו"ת חלקת יעקב, ח"ב, סי' קכ"ח; ונועם ח"ו, עמ' רפ"ה); כמו כן ההלכה, ש"אין לבקר בשעה שמתעסקין בצרכי חולה" (פ"ב, ס"ז) — שחשוב להדגיש במיוחד לגבי המבקרים חולים מאושפזים בבתי חולים, ולעתים גורמים הפרעות ניכרות בסדרי העבודה והכבדה מיותרת — הן לצוות הרפואי והן לחולים עצמם. מעניין לציין גם את ההלכה המוסרית-רפואית, שאין להודיע לחולה שמת לו מת, שמא תטרף דעתו עליו. ואין בוכים ואין מספידים לפניו, שלא לשבור את לבו, ומשתיקים את המנחמים לפניו (פ"ג סל"ד). המחבר מקדיש סיכום מיוחד לדיני בקור חולים אצל חולים מאושפזים (עמ' ס"ה—ס"ז).

יש לברך על הופעת ספרות הלכתית בצורת פסקים ברורים ומסודרים לפי נושאים ותת-נושאים כדוגמת הספר שלפנינו, אך חסר בו מפתח מפורט (רצוי בסדר א—ב) כדי להקל על הקורא למצוא את מבוקשו.

א. ש.

עדות נאמנה, שו"ת על מאבק השחיטה באירופה, חלק ראשון, ערוך בידי הרב אליהו מונק והרב יחיאל אריה מונק, בהוצאת בית המדרש גור אריה ע"ש המהר"ל ז"ל, ניר-יורק, תשל"ה, 354 עמ'.

כבר בתקופת התלמוד קמו שונאי ישראל וגזרו גזירות נגד השחיטה על פי ההלכה (עי' יבמות, ס"ג, ב).

בתקופה המודרנית הועלו באירופה טענות שונות נגד השחיטה, החל משנת 1864. התפרצות זו סחפה והקיפה כמעט את כל מדינות אירופה והגיעה לשיאה בתקופה האפילה של שלטון הנאצים ימ"ש.

המערערים על דיני השחיטה התחסדו בטיעונים הומאניים, כביכול, והתנגדו לשחיטה מטעם צער בעלי-חיים.

אביהם של עורכי הספר, הרב עזריאל הכהן מונק ז"ל מברלין, יצא במלחמת תנופה להגנת השחיטה ואחרי מלחמת העולם הראשונה הקים מרכז לענייני שחיטה ובו ודרכו השיב על כל הטענות ההלכתיות, המדעיות והמשפטיות שהעלו המקטרגים השונים. המרכז הזה אסף וריכז חוות דעתם ההלכתית של כל גדולי הדור באותה תקופה ובירר את כל האספקטים ההלכתיים לפתרונות שונים הנוגעים לשחיטה. כמו-כן הסתייע במחקרים ובירורים מדעיים של וטרינרים ורופאים וכן הסתייע בחוות דעתם של עורכי-דין ומשפטנים.

הספר שלפנינו מורכב משני חלקים עיקריים: שאלות ותשובות של גדולי הדור ורבנים בארצות השונות וקונטרס על השחיטה מנקודת מבט רפואית הכתוב בידי ד"ר י. מ. לוינגר.

בחלק הראשון מובאים מכתביהם ומחקריהם המקוריים (או תרגומם לעברית מהמקור הלועזי) של גדולי הדור לפי חלוקה לארצות (שויצריה, גרמניה, פולין, בריטניה, ארה"ב, קנדה).

מוצגת לפנינו — דרך המכתבים — הגלריה המפוארת של גדולי התורה, שנלחמו בחרוף-נפש נגד גזירת השחיטה. בראש הלוחמים נצבו הגאונים: הרב חיים עוזר גרודזינסקי, הרב יחיאל יעקב ויינברג, הרב עזריאל מונק והרב זאב צבי קליין. מתוך המכתבים ניתן לעמוד על הצער הגדול של גדולי ישראל נוכח הגזרה הקשה הזו ועל מלחמתה של תורה.

כמו-כן חשיבות רבה לאוסף הזה מבחינה הלכתית-עיונית. מתבררות ומתלבנות סוגיות חשובות בהלכות שחיטה וטריפות וכן עניינים צדדיים שעלו תוך כדי הדיונים כגון נאמנות הרופאים.

עוד ניתן ללמוד מקובץ זה על חשיבות שיתוף הפעולה בין מדע הרפואה לבין ההלכה. גדולי הדור פנו בהתייעצות מדעית-רפואית לרופאים בני זמנם, ובראשם ד"ר שלמה מנחם ליבן מפראג, ביקשו חוות-דעתם המקצועית ולאור זאת ביררו את השקפת ההלכה. כמו-כן נתבקשו הרופאים והמדענים למצוא פתרונות טכניים-מדעיים, שלא יסתרו כהוא-זה את ההלכה אך יקילו את "סבלה" של הבהמה הנשחטת. הספר ערוך לפי סדר כרונולוגי של כתיבת המסמכים השונים משנת תרע"ה ועד לשנת תשל"ד.

אכן, לדעתי יש חסרון בעריכת הספר, שניתן לתקנו במהדורות הבאות — חסרים סיכומים ברורים של מסקנות ובירורים הלכתיים, תוך השמטת השקלא וטריא ההלכתית. יש צורך להביא בסוף כל פרק את המסקנות ההלכתיות-עיוניות, הצעות טכניות-מעשיות שונות, סיכום הדעות ההלכתיות בעד ונגד שיטות טכניות-מדעיות אלה ותמצית המקורות ההלכתיים שנתבררו ונידונו בתשובות ובמכתבים המצוטטים. כמו-כן היה מקום, לדעתי, למאמר מקיף על השקפת ההלכה ומחשבת ישראל בענין צער בעלי-חיים בכלל ונסיונות רפואיים בבעלי-חיים בפרט. זאת, לאור הטענה העיקרית של המערערים על השחיטה. ענין זה מוזכר רק בקצרה ובהבלעה במאמרו של ד"ר לוינגר (עמ' 306-307).

החלק הרפואי כתוב בצורה ברורה וקריאה, מתאר את השינויים הפיזיולוגיים והפסיכולוגיים הנגרמים לבהמה עקב השחיטה, ומשווה את השחיטה ההלכתית לשיטות הריגה והימום אחרות.

המסקנה הברורה היא, שאין בידינו שיטה להימום שעשויה בבטחה לגרום לפחות צער בעלי-חיים מהשחיטה.

השחיטה היא שיטת המתה אידיאלית ולפיכך איננה זקוקה לתיקונים.

א. ש.

SCHECHITA, Religious, Historical and Scientific Aspects, Part II of "Edut Ne'emana", Edited by Michael L. and Eli Munk, Published by Gur Ariyeh, New-York, 1976, 300 pp

ספר זה מהווה חלק ב' של הספר "עדות נאמנה" ובו מאמרי הגות, הלכה, משפט ומדע הקשורים בשחיטה. הספר מכיל גם תעודות, מכתבים ומסמכים היסטוריים המתייחסים למלחמה נגד גזירת ביטול השחיטה כהלכה (ראה הסקירה על חלק א' של הספר, לעיל).

הספר נותן תמונה נאמנה לכל ההיבטים הקשורים בשחיטה — הלכה, מחשבה, מדע, משפט והיסטוריה של המאבק במחצית הראשונה של המאה הנוכחית.

יש לפנינו עיבוד מקיף וממצה של על האספקטים הקשורים ומתייחסים למצווה אחת בתורה, תוך ניצול המדע והטכנולוגיה לשירות התורה וההלכה.

במידה מסוימת ניתן לומר על כך: "מעז יצא מתוק" — "מעז" — מעזותה של הגזירה והמלחמה נגד השחיטה כהלכה; "יצא מתוק" — יצאה המתיקה של הבריור ההלכתי, מחשבתי, מדעי והיסטורי של מצות השחיטה, כפי שמודגש לפנינו בשני חלקי הספר "עדות נאמנה".